

Met de klok mee, vanaf linksboven: de grensovergang bij Bourtange; paal 181 III; de vesting Bourtange; paal 182 I; Soldatendijk; Herman Posthumus bij paal 182, een hamersteen met de letters RBF, *Respublica Belgica Foederata*.

Grenspalen en misverstanden

De inscriptie op grenspalen staat aan de kant van het land waar zij betrekking op heeft. Dat wil nog wel eens tot misverstanden leiden, weet Posthumus. „Bij De Punt, op de grens van Groningen en Drenthe, zette een aannemer na werkzaamheden de paal terug. Hij deed dat precies verkeerd, dacht kennelijk dat de paal als naambord fungeerde.” Posthumus heeft meer leuke feitjes over grenspalen in de aanbidding. Zo staan de palen niet op gelijke afstand van elkaar, maar alleen op plekken waar de grens van richting verandert. „Tenzij de afstand zo groot is dat ze niet meer met het blote oog te zien zijn.”

Dat de grens ter hoogte van Bourtange een knik maakt, heeft een reden, weet Posthumus. „Zo bleef de vesting buiten het bereik van kanonnen.” De nummering van de grenspalen is een verhaal apart. Het Wener Congres uit 1813, waarop de grenzen binnen Europa werden bepaald (met een Koninkrijk der Nederlanden dat tevens België en Luxemburg omvatte) vormt de basis. Grenspaal nummer 1 staat dan ook in Schengen, aan de grens van Luxemburg en Frankrijk. Laatste weelje: het nummer van de grenspaal staat aan de zuidkant.

Leesteken: grenspaal/-steen

Grenspalen en grensstenen zijn aangebracht om de grens van een rechtsgebied aan te geven, en vaak in steen uitgevoerd (en daardoor moeilijk te verplaatsen). Ze staan langs (voormalige) grenzen van gemeenten, rechtsgebieden (dan vaak banpaal geheten om aan te geven tot waar iemand als straf verbannen werd), jachtgebieden en rijksgrenzen. Eertijds stonden op dijken de zogenaamde hoefslagpalen, die de te onderhouden dijkvakken aangaven. Op essen werden soms eigendomsgrenzen gemarkeerd met grensstenen, op de heidevelden gaven grensstenen de grens van de marke of gemeent (markensteinen). Naast stenen of palen maakte men op de droge zandgronden ook gebruik van kleine heuveltjes, zogenaamde pollen.

Meer informatie: www.leestekensvanhetlandschap.nl

OP PAD DOOR GRENSPAAL-ZOEKERSLAND

Ze vormen weinig opvallende elementen in het landschap, grenspalen, maar hun verhaal is des te interessanter. En goed voor een lesje staatkunde. Herman Posthumus wandelt vanuit vesting Bourtange naar een van zijn geliefde hamerstenen aan de grens met Duitsland.

Hij zou er gif op kunnen innemen, het overkomt Herman Posthumus (1946) vrijwel elke keer dat hij een lezing geeft over grenspalen. Wanneer hij vertelt wat de letters RBF op de palen langs de Drents-Groningse grens met Duitsland betekenen – *Respublica Belgica Foederata* – is er altijd wel iemand die verbaasd opmerkt: „Belgica? Wat heeft België met deze grens te maken?” Waarop hij voor de zoveelste keer moet uitleggen dat *Belgica* niets anders is dan Latijn voor *De Nederlanden* en dat de naam dus gewoon Republiek der Verenigde Nederlanden betekent.

Grenspalen. Er staan er nogal wat in het landschap. De wandelaar ziet ze in het voorbijgaan meestal over het hoofd, zeker wanneer hij geen weet heeft van de gebieden die ze scheiden houden. Ze bakenen niet alleen landsgrenzen af, je treft ze ook aan de rand van provincies en gemeenten of bijvoorbeeld waterschappen, jachtterreinen en voermarken. Al is het altijd de vraag of ze nog up-to-date zijn of dat bij het opruimen een paal over het hoofd werd gezien.

Dat laatste zal Posthumus niet gebeuren. Integendeel, hij gaat juist op pad om grenspalen te zoeken, liefst verstopt op achterafplekjes, overwoekerd door het groen. En als hij er een gevonden heeft, gaat hij niet weg voordat hij zijn hand op de betreffende paal heeft gelegd, even het gruiszige zandsteen of graniet gevoeld heeft, anders mag hij de paal niet toevoegen aan zijn lijst. Zo gaat dat in grenspaalzoekersland. Overigens wil dat nog wel eens problemen geven, vertelt hij onderweg van de vesting Bourtange naar de grens met Duitsland.

Want wat te doen met de allernoordelijkste grenspaal die in de Dollard staat? Dus charterden Posthumus en een aantal zielsverwanten een schip om die paal te slechten. Een jaar later ging hij nogmaals, wadlopend. „Het was niet af. Zo’n paal moet je op eigen gelegenheid aanraken.”

Sinds hij in 2004 met pensioen ging, is Posthumus – opgeleid als jurist en jarenlang werkzaam als hoofd van de Belastingdienst – behept met het grenspaalvirus. Hij liep het op in het Bargerveen, in de meest zuidoostelijke punt van Drenthe, vlak bij zijn woonplaats

Emmen. Ter plekke verbaasde hij zich over de moeite die eeuwen geleden werd genomen om de zware stenen een plek te geven in het toen nog schier ondoordringbare veen. Sindsdien probeert hij grenspalen onder de aandacht te brengen bij overheden, zodat behoud van de monumenten verzekerd is.

Wie door de bril van een grenspaalzoeker kijkt, ontdekt een verrassend boeiend landschap, zo blijkt bij Bourtange. Niet een landschap waarin wegen, weilanden en bomen de hoofdrol spelen, maar een ‘geschiedkundig landschap’ waarin puzzelstukjes met namen van vredesverdragen en niet meer bestaande gebieden uit oude schoolboeken op hun plek vallen.

Paal 182, daar is het Posthumus om te doen, de andere negerend. „En hamersteen”, zo legt hij uit, „naar de vorm met de ronde kop.” Ondertussen zijn ze halverwege het pad dat vanaf de grensovergang leidt langs een linie die in de 18de eeuw werd opgeworpen door het Franse leger om de Pruisen op afstand te houden. De Benthemer zandstenen pal doet op.

„Dertien van deze jongens werden geplaatst naar aanleiding van de grensovereenkomst in 1764, tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en het Bisdom Münster. Zeven daarvan staan er nog. En ik weet ook nog een achtste, die laat ik straks ook nog zien.” (Zie kader)

De grenspaal blijkt het ideale hulpmiddel voor een onverwist lesje staatkunde. Alsof het een schoolbord betreft, wijst Posthumus naar de inscripties. Wat RBF betekent, weten we inmiddels. Aan de andere kant prikken de letters EPM, „Episcopus Monasteriensis”, zegt Posthumus, nadrukkelijk articulerend, „dat staat voor Bisdom Münster.”

Het zijn niet de enige initialen, eronder staan andere. Posthumus legt uit dat wanneer een land van naam veranderde, een nieuwe initialen in de paal werd gekerfde. „Zo tref je op deze palen aan Nederlandse zijde ook de letter N en aan Duitse zijde de letters H van Hannover en daaronder de P van Pruisen.” En alsof dat nog niet genoeg is, „Bij Coevorden staat ook nog een paal uit 1801 met de initialen BR: de Bataafse Republiek.”

ROUTE

Lengte wandeling: 6 km

Begaanbaarheid: grotendeels onverhard.

De route maakt deels gebruik van gemarkeerde routes. Onderweg is van alles te zien over de verdediging van de vesting.

Start bij het informatiecentrum Bourtange, loop richting de vesting en sla LA voor brug. Volg voetpad, houd water rechts. Verharde weg (Pikellaan) schuin oversteken: Redouteweg, houd water links. Volg het pad dat bij Redoute Bakoven naar rechts buigt en verder gaat over sluisje en dijk. Verlaat dijk waar die vlak voor Duitse grens naar rechts buigt en ga RD; voorbij hekje passeert u grenspaal 182-I.

Sla RA, een pad pal langs de grens, parallel aan dijkje.

U passeert grenspaal 182 en 181-III. Bij verharde weg RD, een asfaltweg. Aan weerskanten van de weg staan 181-I en 180-V. Paal 181 stond ooit waar nu de weg ligt. (De kop van de paal ligt bij tuin Bisschopsweg 50, zie kader.) Volg de asfaltweg langs de grens tot asfalt eindigt, sla RA: Distelbloem.

Op verharde weg RD: Inundatiweg. Na ongeveer 200 meter RA, zandpad, Nieuwerkweg.

Einde Nieuwerkweg LA, Bisschopsweg. Wandel de vesting binnen.

Verlaat het Marktplein via de Batterijenstraat en loop via Vriesse Weg terug naar het vertrekpunt.

Erfafscheiding

Grenspaal 181 staat niet meer op zijn plek. De paal was een van de dertien van het grensverdrag met het Bisdom Münster uit 1764. Oorspronkelijk stond hij waar nu het midden is van de weg bij de grensovergang bij Bourtange. Posthumus dacht dat de steen van de aardbodem verdwenen was, tot hij de tip kreeg een kijkje te nemen bij huis nr. 50 aan de Bisschopsweg. Daar ligt de kop van de hamersteen, als erfafscheiding tussen keien, neergelegd door een vorige bewoner.

De kop van de hamersteen.

De Mijn Streek-reeks Leestekens van het Landschap komt tot stand in samenwerking met het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen. De website www.leestekensvanhetlandschap.nl is het platform voor informatie over landschapselementen in Nederland. Iedereen kan hier zijn kennis delen.

